

ELÉGTÉTEL ENGESZTELÉS ÁLTAL¹

DYSON HAGUE²

1. Bevezetés

A téma jelentősége nyilvánvaló: az engesztelés a keresztyénség összegzése, kivonata. A keresztyénségnek, mint rendszernek a szíve. A keresztyén vallás megkülönböztető jegye. A keresztyénség több mint kijelentés, és több mint etika. A keresztyénség egyedülálló módon a megváltás vallása. Az elején le kell már szögeznünk, hogy senki sem képes a maga teljességében megragadni ezt a hatalmas témát, aki nem áll készen arra, hogy a Szentírásra úgy tekintsen, mint a tudás végső és hiteles forrására, és minden teológiai elmélet próbakövére. Az engeszteléssel kapcsolatban egyetlen kijelentés sem mehet szembe a biblikus kijelentésekkel, akármennyire is kielégítőek azok valóban intelligens keresztyének számára. Továbbá ahhoz, hogy tisztességesen tudjunk a témához közelíteni, bizonyos fokú fenntartással kell kezelnünk azokat a túlzó elképzeléseket, amelyeket néhány modern író az ortodoxia nézetével azonosít. Az engeszteléssel kapcsolatos biblikus nézeteket lehetetlen levezetni a Krisztus személyével kapcsolatos bibliátlan elképzelésekből. Az az elképzelés, mely szerint Krisztusnak azért kellett meghalnia, mert Istent megsértették és valakit meg kellett ezért büntetnie, vagy az, hogy az engesztelés egy monarcha-Isten dühének a lecsillapítása volt, aki csak azért engedte el a gazembert, mert helyette megkínozta az ártatlant, egyszerűen az igazság kiforgatása, az egykori szocinianizmus³ felújítása, amely nagy hatással van a mai német, brit és amerikai teológia számos vezető tanítójára.

A témát négy szempontból fogjuk tárgyalni: a Szentírás alapján, illetve történeti, evangélikál-egyházi, és gyakorlati szempontból.

2. Az elégtétel a szentírás nézőpontjából

Az Ószövetség tanúságtétele

Az Ószövetség tanulmányozása során felfigyelhetünk a tényre, hogy az ószövetségi rendszerben engesztelő áldozat nélkül a bűnös ember nem léphetett be a szent Isten jelenlétébe. Isten ókori népének isteni kinyilatkoztatás által elrendelt vallási rendszerének szíve és középpontja, hogy engesztelő áldozat nélkül lehetetlen Istenhez közeledni. Ahhoz, hogy valaki részt vehessen Isten tiszteletében, Isten előtt elfogadásra kellett lennie, ehhez viszont engesztelésre volt szükség. Az engesztelés lényege a vérontásban állt. A vér kiontása az élet kiontását jelentette: mert a test élete a vérben van – ez egy olyan kijelentés, amit a fiziológia modern tudománya is teljes mértékben megerősít (3Móz 17,11–14). A vérontás a ceremoniósan tiszta áldozat kivézetése volt (2Móz 12,5; 1Pt 1,19), a leölt állatáldozat pedig az Isten tiszteletében résztvevő személy helyettese, helyettesítő képviselője (3Móz 1,4; 3Móz 3,2–8; 3Móz 4,15. 24. 29. 3Móz 16,21... stb.). Az áldozat halála azt jelentette, hogy a bűnös elismeri vétkeit, és annak következményeit.

¹ A tanulmány az eredeti terjedelmében a következő könyv ötödik fejezetében található: R. A. Torrey, A. C. Dixon et. al. (2000): The Fundamentals – A Testimony to the Truth. Volume 3., 66–81.

<http://www.ntslibrary.com/PDFBooks20II/Torrey-TheFundamentals3.pdf>

² Magyarra fordította: Márkus Tamás András

³ Újkori eretnokség a 16. században volt divatos, mely szerint Jézus csak ember volt, tökéletes életet élt, megdicsőült ezért lehet imádni, de a születése előtt nem létezett. Az unitáriusok ezt a tant átvették. (a ford. megj.)

Egy szóval, az egész rendszer úgy volt megtervezve, hogy megtanítsa: Isten szent és igazságos, az ember bűnös, és a bűn büntetést érdemel. Mindenek előtt pedig azt, hogy Isten akarata, hogy biztosítva legyen a bűnbocsánat, és pedig úgy, hogy azt nem az ember eszközli ki bűnbánattal, megbánással, és vezekléssel, vagy valamilyen engesztelő cselekedettel, kárpótlással és jóvátétellel – ez kizárólag Isten meg nem érdemelt kegyelmére vezethető vissza, egy áldozat halála által, aki nem vétkes az isteni törvény áthágásában, és akinek kiontott vére a bűnös ártatlannal való helyettesítését jelképezi. Nyilvánvaló, hogy az egész rendszer átmeneti jellegű és hiányos volt, ahogy a Zsidókhöz írt levél nyolcadik fejezete is mutatja. Nem csak azért – ami a modern elme számára visszataszító –, hogy Isten ezáltal tanítsa meg, milyen undorító a bűn és hogy halált érdemel, hanem azért, mert lényegénél fogva mintaképpül szolgált, és profetikussal jelleget bírt. Az volt a célja, hogy megismertesse Isten népét az engesztelés nagy eszméjével, ugyanakkor felkészítse az eljövendőről szóló fenséges kijelentésre, akit az emberek elutasítanak és megvetnek majd, akinek szenvednie kell, és akire Istennek le kell sújtania, aki a vétkeink miatt kapott sebeket, akit a bűneink miatt törtek össze, aki a lelkét adta áldozatul a bűneinkért (Ézs 53,5. 8. 10. 12.)

Az újszövetségi tanúságtétel

Elérkezve az Újszövetséghez, három dologra bukkanunk:

Előszőr: Krisztus halála egyedülálló módon kitűnik a négy evangéliumból. Ez analógia nélkül való, nem csak a Szentírásban, hanem az egész történelemben is. A legkülönösebb dolog, amire még az Ószövetségben sem találunk precedenst. Az Ószövetségben nincs senki, aki halálának ilyen jelentőséget és értéket tulajdonítanak. Távolról sincs nyoma annak, hogy valaki halálának engesztelő, megjobbító vagy megelevenítő hatása lenne. A zsidó történelem tele van mártírral és nemzeti hőssel, akik közül sokakat megköveztek vagy kettéfűrészeltek, megkínóztak vagy karddal leölték, de egyetlen zsidó író sem tulajdonít haláluknak, vagy vérük hullatásának etikai jelentőséget, vagy megelevenítő hatást.

Másodsor: egyértelmű az Újszövetség elfogulatlan olvasója számára, hogy Krisztus megtestesülésének célja az ő halála volt. Keresztre feszítése volt eljövételének fő oka. Míg dicsőséges élete ösztönző erővel hatott, és hat most is az emberiségre, életének oka mégiscsak a halála. Küldetése, missziója elsősorban az, hogy meghaljon. Azon kívül, hogy elfogadjuk, a halál az élet végpontja, vagy elkerülhetetlen tetőpontja, az átlagember ritkán beszél, vagy gondolkodik a halálról. Minden életrajznak tartalmaznia kell, hiszen kikerülhetetlen. De Krisztus esetében eleve a halála volt az a cél, amiért lejött a mennyekből: „éppen ezért az óráért jöttem!” (Jn 12,27) Szolgálatát az elejétől kezdve ez az esemény árnyékolta be. Ez egyértelműen előre látható volt. Ezen önként ment keresztül. A Márk 10,45-ben a következőket mondta: „Mert az Emberfia azért jött, hogy (...) életét adja váltságul sokakért.” Mi nem szoktunk váltságdíjat fizetni, ez a metafora manapság ismeretlen. De a zsidók számára a váltságdíj fizetés mindennapos gyakorlat volt. Ez volt az, amit az elsőszülöttek életéért adtak. Ez volt az az ár, amit minden ember fizetett az életéért. Ez a mózesi és prófétai írások alapjául szolgáló gondolat (3Móz 25,25. 48; 4Móz 18,15; Zsolt 49,7; Ézs 35,10; 51,11; 43,14; 2Móz 13,13; 30,12. 16; 34,20; Hós 13,14... stb.). Így amikor Krisztus e kijelentést tette, olyan elképzelésről beszélt, amelyet egyből megértett mindenki. Azért jött, hogy váltságul adja az életét, hogy vérenek hullatása által megváltson minket, megszabadítson mind a bűntől, mind a bűn hatalmától. (A modernisták minden ilyen jézusi kijelentés értelmét megpróbálják kiüresíteni. A szöveg azonban – legnagyobb sajnálatukra – makacs, ugyanakkor a német elme soha nem fog ki az elméletekből. Azt állítják, hogy ezek arra utaló jelek, hogy Péterre hatott Pál. A racionalizáló elme ennyire vonakodik, hogy úgy fogadja el a Szentírást, ahogy van, és hogy Jézus szavait a maga nyilvánvaló jelentésével ragadja meg, főleg amikor ezek ellentmondanak teológiai előfeltevéseinek).

Harmadsor: Krisztus halálának célja a bűnbocsánat volt. Megjelenésének legfőbb oka a megbocsátás. Lehetetlen lenne összefoglalni a témával kapcsolatos teljes újszövetségi tanítást.

Nyilvánvaló azonban, hogy a Megváltónk kereszthalálára és szenvedésére nem úgy tekintett, mintha az kora lezüllett vallási normáival való szembenállásának véletlen következménye lenne. Az is nyilvánvaló, hogy nem mártírként halt meg, mintha a halál jobb lenne a hitehagyásnál. Halála volt az eszköz, amely által megszerezte az ember számára a bűnbocsánatot és az örök életet (Jn 3,14. 16; Mt 26,28). Az Újszövetség íróinak egybehangzó tanúsága szerint – mind az Apostolok Cselekedetei, mind az apostoli levelek szerint, – Krisztus halála nem véletlenül történt, hanem Isten akarata szerint, saját elhatározásából, és a próféták előrejelzése szerint szenvedett. A halála pedig helyettesítő, áldozati, engesztelő, békességet szerző és megváltó halál volt (Jn 10,18, ApCsel 2,23, Róm 3,25. 5,6. 9; 1Kor 15,3, 2Kor 5,15. 19. 21; Zsid 9,14. 26... stb.). Bizonyítékként elegendő lesz a három kiemelkedő író, Szent Péter, Szent János és Szent Pál ihletett tanúvallomása.

Péter tanúságtétele

Péter elgondolása szerint Jézus halála a kijelentés központi ténye és megtestesülésének misztériuma, ahogy annak csúcspontja is. Vérének kiontása áldozati jellegű, szövetségi, bűn elfedező, megváltó halál és váltságdíj. A szeplőtelen és hibátlan bárány vére szabadított meg a bűntől (1Pt 1,2. 11. 18. 19). Minden Pünkösöd után mondott beszédében úgy beszél a keresztre feszítésről, mint ami az emberi bűn szörnyű voltáról tanúskodik, és sohasem úgy, mint ami az isteni szeretet végtelenségének kinyilatkoztatásaként beszél róla (Dale 115). Halála nem csupán példa, hanem helyettesítő. Bűnökét elhordozó halála volt. „Krisztus is szenvedett értetek”, ill. „a mi bűneinket maga hordozta”: ezek a sorok azt jelentik, hogy magára vette büntetésünket és azok következményét (3Móz 5,17; 24,15; 4Móz 9,13; 14,32. 34; Ez 18,19. 20). A halála nem más, mint az ártatlan helyettesítő cselekedete a bűnös javára, a bűnös helyett és a bűnös nevében (1Pt 3,18). (Egyértelmű bizonyíték a modernizmus elfogultságára, hogy ezt a bűn elhordozást pusztán Krisztus rokonszenvével, együttérzésével magyarázza).

János tanúságtétele

János szerint az Úr Jézus Krisztus halála engesztelő, helyettes és megtisztító halál volt. Nem volt más, mint Hilasmos: bűneink bocsánatának objektív alapja.

A modernizmus szűk és felületi megközelítése – már ha nem tagadja a negyedik evangélium és a Jelenések könyve jánosi szerzőségét, – azt sugallja, hogy mindarra, amit Szent Péter, Szent Pál és a többi újszövetségi szerző ír Krisztus halálával kapcsolatosan, nem találunk párhuzamos helyet Szent János írásaiban. Ez azonban teljesen ellentmond az Ige egyszerű kijelentésének.

Az eljövendő világ dicsősége a feláldozott Bárány. A menny dicsősége nem a feltámadt és mennybement Úr, hanem a megöletett Bárány (Jel 5,6–12; 7,10; 21,23... stb.). János evangéliumának legfőbb alakja Isten Báránya, aki elveszi a világ bűneit – aki a bűntől terheltet mint bűn-hordozó felszabadítja bűnhődése által. A jánosi üzenet középpontja nem Krisztus tanítása, hanem a felemeltetett Krisztus, akinek halála mágnesként vonja magához az emberiség szívét, és aki az életét, mint Jó Pásztor leteszi a juhaiért (Jn 12,32; 10,11–15). Senki sem tagadhatja, aki őszintén szembesül a szöveg mondanivalójával, hogy Szent János elgondolása szerint a bűnök bocsánatának objektív alapja Krisztus halála, és azt sem, hogy az áldozattal és engeszteléssel kapcsolatos legfontosabb elképzelés megtalálható mindenütt a Szentlélek által megírt írásaiban.

„Mert ő engesztelő áldozat a mi bűneinkért, de nemcsak a miénkért, hanem az egész világ bűnéért is.”
(1Jn 2,2)

„Abból ismerjük a szeretetet, hogy ő az életét adta értünk” (1Jn 3,16)

„Ez a szeretet, és nem az, hogy mi szeretjük Istent, hanem az, hogy ő szeretett minket, és elküldte a Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért.” (1Jn 4,10).

A vér engesztelő jellege, az elégtétel helyettesítő természete és mindenek előtt Krisztus Kálvárián elvégzett munkájának engesztelő karaktere kétségbevonhatatlanul leginkább János történeti, didaktikai és prófétai írásainak a hármasságában mutatkozik meg.

Pál tanúságtétele

Pál Isten szolgálatában vált a keresztyénség építő-zsenijévé. A történelemben betöltött szerepe az volt, hogy a Lélek által megmagyarázza a keresztyénség kiemelkedő tényeit, különösen is azt a nagy témát, amit Krisztus maga némileg magyarázat nélkül hagyott – saját halálát. Ez a kiemelkedő téma – ennek oka, jelentése, eredménye – lett az általa hirdetett evangéliumnak a legfőbb fundamentuma. Ez volt a kezdete, a középpontja és betetőzése teológiájának. Ez volt hitvallásának elemi igazsága. Ezzel kezdte. Ez hatotta át az egész életét, és mindig is ennek hódolt. A bűnös Krisztus engesztelő halála nélkül halott, szolgaságba vetett, vétkes és reménytelen. De Krisztus meghalt érte, helyette, átokká és bűnné lett érte, megváltotta, megigazította. Megszabadította a haragtól, megvásárolta a vérén és megbékítette halála által... stb. Azt állítani, hogy Pál csak azért használ ilyen nyelvezetet, hogy alkalmazkodjon a zsidók előítéleteihez, vagy hogy kedvére tegyen az akkori teológia képviselőinek, – ahogy Dale mondja – nem csak hogy sértő a zsidó hit alapítóinak értelmi képességeire nézve, hanem minden mai, értelemmel rendelkező emberre nézve is. Krisztus halála bűnért való halál volt: Krisztus a mi bűneinkért halt meg, azaz a bűneink miatt, helyettünk, a nevünkben. Volt valami a bűnben, ami a halálát Isten részéről szükségszerűvé tette. Halála engesztelő, helyettes, áldozati és büntetést elhordozó halál volt. A célja a bűn megszüntetése: kielégíteni Isten igazságát, megszerezni számunkra Isten igazságosságát, kiváltani minket, kibékíteni minket. Krisztus halála békítés volt, abban az értelemben, hogy az ember megbékélt az Istennel, és a bűn átkát, a bűnös szolgaságát, halálra való hajlamát, és arra való képtelenségét, hogy visszatérjen Istenhez, a Bárány, akit levágtak és feláldoztak, halálával legyőzte (1Kor 5,7).

Pál számára a keresztyén élet Krisztus halálának forrásából fakad fel. Minden szeretet, minden újjászületés, minden megszentelődés, minden szabadság, minden öröm, minden erő, az Úr Jézus Krisztus engesztelő halála körül cirkulál, aki meghalt értünk, és objektíve tett valamit, amit ember nem tehet meg – aki kidolgozta számunkra azt a lehetetlen, azt az elképesztő dolgot, amit megváltásnak nevezünk, azáltal, hogy az életével a bűnös helyére lépett.

A bibliai tanúságtétel összefoglalása

Foglaljuk tehát össze a Biblia leírását: az elégtétel gondolata az elidegenedésben gyökerezik. A bűn, mint gonoszság és törvényszegés, az Isten elleni nyílt szembe szegülés és az egoista lázadás következménye (1Jn 3,4; Róm 5,15. 19). A bűn rettenetes volta abban áll, hogy elszakítja az emberi fajt Istentől. Bűnösként az ember le akarja taszítani Istent a trónjáról és önmagát akarja ráhelyezni. Visszajára fordítja az ember és Isten közötti kapcsolatot. Ez a mételey és ez a szenvedély elidegenítette az emberiséget, szolgasorba döntötte, kárhoztatja, halálra ítéli, és harag alá helyezi. A keresztdózat magyarázat a bűn szörnyűségére, és a megváltó Szentháromság szeretetének mértéke. Bizonyára tudatlanságból fakad, ha valaki azt mondja, Isten azért szeret, mert Krisztus meghalt. Krisztus azért halt meg, mert Isten szeret. Nem az engesztelés ébreszti fel a szeretetet: a szeretet az, ami nyújtja az engesztelést. Az átok megszüntetése, az átok feloldása, a kegyelem ellenszerének beoltása, az élet helyreállítása, a bocsánat megvásárlása, a szolgaságba jutott ember kiváltása, a Sátán munkáinak lerombolása: egy szóval, kibékíteni és helyreállítani az elveszett fajt, Jézus Krisztus, az Isten Fia és az emberfia ezért jött el ebbe a világba és ajánlotta fel isteni-emberi személyét, testét és lelkét áldozatul.

Krisztus kereszten való halála, az emberiség helyettesítőjeként és szövetségi képviselőjeként, szándékos, önzetlen, helyettes, büntelen, áldozati és nem véletlenszerű, az emberiség részéről esztelenül brutális, de a szeretet felől nézve leírhatatlanul dicsőséges. Nem csak hogy kielégítette az isteni igazság minden követelését, de a bűnbánatra, az erkölcsösségre és az önfeláldozásra való legerőteljesebb ösztönzést is nyújtja. A Szentírás a maga teljességében a két nagy elmélet lényegét mutatja fel – az erkölcsit és a helyettesítőt –, és a Szentírás előadásának teljességében és összességében nem találunk akárcsak részleges, vagy ellentmondó igazságszegmensekre, hanem csak Krisztus halálának spirituális, morális, altruista és engesztelő aspektusainak teljességére.

3. A történelmi aspektus

A téma különféle aspektusait négy rövid szakaszban fogjuk megvitatni: a kezdeti egyház, a középkori egyház, a reformátorok kora és a modern kor szemszögéből.

A kezdeti egyház tanúságtétele

Ha a Niceai Zsinatot megelőző, és az azt követő kor kezdeti egyházának írásaira és íróira gondolunk, általánosságban elmondhatjuk, hogy az engesztelést – annak megmentő és meglevenítő hatásaival együtt, – tényként tárgyalják. A kezdeti egyház a tudatosságának a maga szintjén nem érezte szükségét annak, hogy az elégtételről konkrét teóriákat fogalmazzon meg. Ezt követi az Apostoli Hitvallás, amely nem tesz utalást sem Jézus csodás szavaira, sem csodás tetteire, hanem ezeket határozottan mellőzve minden figyelmet az inkarnáció hatalmas céljára és vívmányára irányít: a szenvedésére megöletett Bárányként a világ megalapítása óta. Ami az apostoli korszak utáni írókat illeti, Római Kelemen, Origenészt vagy Athanáziuszt, megemlítendő, hogy mindannyian kiemelkedő módon alakították az első négy évszázad egyházának gondolkodását témánk szempontjából is. Kelemen és Athanáziusz egyszerűen tovább vitte és kibővítette az újszövetségi nyelvezetet. Semmi nyoma nem volt a modernista attitűdnek – nem látunk ragyogó kísérleteket a nyilvánvaló félremagyarázására. Az elégtéttel kapcsolatos doktrínájuk – ahogy már mondtuk, – teljesen mentes volt mindenféle hamis magyarázat zavaros salakjától. Nem találkozunk filozófiai magyarázatokkal, sem szofisztikával, habár – nem meglepő módon, – viszonylag sok metaforát használnak és keleti képzetek is erősen hatottak rájuk (Jusztin mártírt, Krizosztomoszt, Ágostont lehetne itt megemlíteni).

Origenésznek tulajdonítják – aki esetleg ebben Iréneuszt követte – az elméletet, mely szerint az elégtétel a Sátánnak fizetett váltságdíj volt. Ez volt Nüsszai Gergely, Nagy Szent Leó és Nagy Gergely elképzelése is. Bizarr elmélet volt, amely különös következtetéseket tartalmazott, és amely Nazianzi Gergely és Damaszkuszi János ellenkezését is kiváltotta.

A középkori nézet

Megérkezve a középkorhoz (körülbelül Kr.u. 500-tól 1500-ig), azt tapasztaljuk, hogy egy-két kivételtől eltekintve a gonosznak fizetett váltság hipotézis dominált. A korszakot sajnos nem jellemezték fennkölt gondolatok, és a Szentírás bebörtönzéséből fakadóan a tudatlanság uralkodott. A 11. században aztán feltűnt Anzelm. A származására nézve itáliai, nevelésére nézve pedig normann Anzelm, hivatalát tekintve Canterbury érseke volt. Anzelm „Cur Deus Homo”-ja (Miért lett Isten emberré) valószínűleg a legjelentősebb munka, amit valaha csak írtak az engesztelésről.

E mű azért is nagyszerű, mert kiemelkedő gondolatokat tartalmaz Istenről és a bűnről is. A bűn lényege, hogy nem adjuk meg Istennek azt a tisztelet, ami őt megilleti, és a bűnös köteles visszafizetni Istennek azt, amivel megrabolta. Kötelességünk visszafizetni tartozásunkat, és ha ezt elmulasztjuk megtenni, meg kell halnunk.

Ha a bűn adósság, akkor az ember számára csak két mód áll rendelkezésre, hogy rendezze viszonyát Istennel: vagy úgy, hogy vállalja a következményeit annak, hogy nem fizeti meg az adósságot, vagy úgy, hogy megfizeti. De erre az ember képtelen, és itt jelenik meg az elégtétel evangéliumának dicsősége, egyszerre biztosítva a bűnösök megváltását, és azt, hogy ne sérüljön az Istennek kijáró tisztelet. Az ember bűnéért senki más nem tehet eleget, csakis az ember, és senki sem képes eleget tenni Istennek, csakis Isten. Ezért annak, aki eleget tesz az ember bűnéért, muszáj embernek és Istennek lennie egyszerre. Így, csodálatos szeretetben, az Isten-ember, saját elhatározásából felajánlotta azt az Atyának, amelynek elvesztésére nem lehetett volna kényszeríteni, és megfizettette a bűneinkért azt, amivel nem tartozott.

Az Istenről, a bűnről, az emberről és az életről szóló anzelmi elképzelések annyira páratlanok, hogy összességében túl keménynek és túlon túl magasznak tűnnek e mostani kor emberének. Elképzelése bizarrnak hat, érvelése pedig abszurd a modern ember számára. Ennek ellenére Anzelmet soha nem sikerült meghaladni. Elméje telve volt Isten fenséges nagyszerűségéről, a bűn igazságos büntetéséről, az emberi elégtétel lehetetlenségéről és Jézus Krisztus engesztelő tettéről szóló gondolatokkal. És aki ellentételezve az emberiség bűneit végrehajtotta mindezt, a szeretet kötelékével egyszer és mindenkorra Isten Fiának szenvedéseivel kapcsolta az emberiséget. Ez a kötelék örök, és soha, semmi nem szakíthatja el.

Anzelm nagy hatással volt saját korára, és ugyanúgy a következő korokra is. Abelárd és Duns Scotus ellentétes elképzeléseire⁴, amelyek a modern gondolkodás számára sokkal megragadhatóbbak és sokkal szimpatikusabbak, úgyis tekinthetünk, mint a modern unitarianizmus előfutáira.

A reformáció kora

Áttérve a reformáció korára, azt látjuk, hogy a téma páli, ágostoni ábrázolása szinte univerzális. A reformátorok, legyenek kálvinisták vagy lutheránusok, gyakorlatilag egyetértettek abban, hogy Krisztus halálát engesztelő halálként kell értelmezni. Mind a lutheránus, mind a kálvinista teológiai rendszerek – az utóbbiba természetesen beleértve az összes anglikán reformátort –, egységesen Krisztus halálának forenzikus nézetét vallották, tehát azt az értelmezést, amely nyilvánvalóan megjelenik a páli, péteri és jánosi beszámolóokban is.

Turretin a legjelentősebb azok közül, akik a reformáció korában foglalkoztak az engeszteléssel, de meg kell említenünk a fél évszázaddal később élt Maastrichtot is, illetve Hugo Grotiust, aki Socinus ellenfele volt (akinek a *Defensio fidel Chatolicae de satisfactione Christi* című műve 1617-ben jelent meg). Ezek közül mindegyik, kisebb elágazásokkal, mind az engesztelés helyettesítő, áldozati, képviseleti nézetét vallották⁵.

A 19. század

Ahogy belépünk a modern teológia világába, a 19. századból három kiemelkedő nevet tudunk kiválasztani az ún. ortodox teológiai képviselői közül, és hármat a teológia tágabb iskolájából. Thomas Jackson Crawford⁶, Robert William Dale⁷ és James Denney⁸ művei valószínűleg a téma legkiválóbb kifejtését nyújtják biblikus és spirituális szemszögből. Mindannyian az Újszövetség nyelvezetét használva próbálják bemutatni az engesztelés doktrínáját, és az ihletett szerzők felfogását követve ragaszkodnak az engesztelés helyettesítő jellegéhez. A. A. Hodge professzor munkája a legjobban megírt és a leginkább tudományos. Az egyik legfajszínűsőbb mű,

4 Moberly, 372. o., Dale, 285 o.

5 Dale, 290–297.o., Hodge: Rendszeres Teológia II., 573–575.o.

6 Thomas Jackson Crawford (1812–1875), skót lelkész (Church of Scotland), az Edinburgh-i Egyetem professzora. (a ford. megj.)

7 Robert William Dale (1829–1895), angol kongregacionalista egyházi vezető. (a ford. megj.)

8 James Denney (1856–1917), skót teológus és ígéhirdető, a helyettes bűnhődés tanának egyik legismertebb védelmezője. (a ford. megj.)

amit valaha csak írtak a témáról kálvinista szempontból. Horace Bushnell⁹, Benjamin Jowett¹⁰, és a skót McLeod Campbell¹¹ vehetjük a teológia tágabb iskolájának képviselői közül. Mindhárom rendszerint olyan szövegeket szokott kiválasztani, amelyek kétségtelenül kedveznek az elméletüknek, egészen addig, amíg lekicsinyelve félremagyarázhatják az Ószövetségnek és az Újszövetségnek azokat a kijelentéseit, amelyek hangsúlyozzák a bűn és annak büntetésének súlyát és az áldozatnak, mint a megbocsátás objektív alapjának szükségességét. Mindannyian hajlanak arra, hogy Krisztus szenvedéseit úgy ábrázolják, mint amelyeknek oka az együttérzés, és nem a helyettesítés. Továbbá a swedenborgiánusokkal¹² együtt azt állítják, hogy az elégtétel nem abban áll, amit Krisztus tett, vagy felajánlott, azáltal, hogy meghalt helyettünk, hanem abban, amit véghezvitt értünk békességet szerző szeretete által. Az elégtétel a testté létele volt – mondák. Így nyilatkozta ki Isten a szeretetét. Ezért szerintük Krisztus szenvedéseire nem úgy kell tekinteni, mint a bűnökért járó büntetések elhordozására, hanem úgy, mint ami az emberiség bűnének engesztelő-vezeklő megvallása. McLeod Campbell szerint – akit Moberly¹³ követ – Krisztus bűnbánata, vagy töredelme már magában is olyan elégtételt jelentő értékkel bírt, hogy megfelelő engesztelés a bűnért¹⁴. (Egyébként ez a nézet nagyon népszerű manapság.)

Egészen röviden: szerintük Krisztus halálának célja annak erkölcsi/morális hatásában van, nevezetesen, hogy leigázza a világ lázadó szívét az önfeláldozó szeretet felmutatásával. Gyakorlatilag a ritschliánus nézetről van szó, amely végső soron a régi sociniánus elképzelés újrafogalmazása, ami a kereszt lényegét abban látja, hogy az ember Istennel szembeni bizalmatlanságát megszüntette, és iránta való bizalmát helyreállította.

A tágabb teológiai iskola vezetői közül Frederick Maurice-t és Frederick William Robertson-t (Robertson of Brighton, aki a legkiemelkedőbb mind közül) említhetjük¹⁵. Olyan egyházi írók követték őket, mint

9 Horace Bushnell (1802 –1876) amerikai kongregacionalista lelkész és teológus. „The Vicarious Sacrifice” című könyvében elutasítja a helyettes engesztelés gondolatát annak büntetést elhordozó értelmében. Szerinte Krisztus szenvedései és halála annyiban tekinthetők helyettesítésnek, hogy elveszenvedte a mi fájdalmainkat. Isten az inkarnációval és Jézus nyilvános szolgálatával – de nem a halálával – „belépett” a bánatunk és fájdalmaink szférájába, és „elhordozta” ezeket annyiban, hogy azonosult velük. „Van Istenben egy kereszt, mielőtt a Golgota keresztjén látnánk őt” – mondja Bushnell (35.o.). Ez a szeretetből való áldozat „Isten ereje üdvösségre”, és ez az, ami inspiráló hatással van ránk. A bűnhődés ebben a rendszerben egy bennünk lejátszódó változás, amely által megbékülünk az Istennel (450.o.). (a ford. megj.)

10 Benjamin Jowett (1817–1893), angol teológus, az Oxfordi Egyetem tanára. (a ford. megj.)

11 John McLeod Campbell (1800 –1872) skót lelkész, református teológus. McLeod Campbell a „The Nature of Atonement” (1856) című írásában kifejti, hogy Krisztus azért jött, hogy Isten akaratát teljesítse, különösképpen pedig azért, hogy az ember bűneit elhordozza. Mindazonáltal ez nem a tradicionális elképzelés szerint történt, hanem máshogy. Krisztus szenvedéseire nem tekinthetünk büntetesként, amely által betöltötte Isten igazságosságának követeléseit. Krisztus egyrészt Isten nevében az emberek elé állt. Szenvedése az „isteni szeretet szenvedése”. Saját természetében elszenvedte bűneinket (115–116.o.). Másrészt az emberek nevében Isten elé állt, és a „bűneink töleletes megvallását” magára vette. Így módon Krisztus Istennek bűnökkel szembeni haragját elismerte. Ebben a rendszerben a bűnhordozás feloldódik az együttérzésben, az elégtétel a bűn miatti bánatban, a helyettesítés pedig valamiféle helyettes bűnbánatban. (a ford. megj.)

12 Emanuel Swedenborg (1688–1772) svéd tudós, filozófus, látnok és keresztény misztikus. Önmagát az „Igaz Keresztény Vallás” című kiadványában úgy határozta meg, mint az „Úr Jézus Krisztus szolgája.” Az ő későbbi követőit nevezik swedenborgiánusoknak, akik Swedenborg teológiai iratait a mennyországból jött kijelentéseknek tartják. (a ford. megj.)

13 Robert Campbell Moberly (1845 –1903) angol teológus az 1901-ben megjelent „Atonement and Personality” című művében mindenféle büntetőjogi kategóriát visszautasít a kereszttel kapcsolatban, főleg a megtorló ítélet gondolatát. Azt tanította, hogy először a bűnbánat tesz minket méltóvá a bocsánatra, majd pedig szentté tesz, ami a megfeszített szelleme által hat bennünk is. Csakis a helyettes bűnbánat értelmében beszélhetünk Moberly szerint helyettesítésről, de semmiképp sem a helyettesítő ítélet értelmében. (a ford. megj.)

14 Moberly, 129.o., 401.o.: „Az engesztelés a modern vallásos gondolkozásban”, 375.o., Clow, 160.o., Stalker, 135.o.

15 Crawford, 303.o., 348.o.

Farrar, Moberly, Freemantle, valamint Cave, Adeney, Horton, R. J. Campbell az óvilágból, az USA-ban pedig Lyman Abbott, Washington Gladden, Munger és még sokan mások.

Modernizmus

Eljutva jelenkorunk engeszteléssel kapcsolatos legmerészebb teóriáihoz, ahogy az például Paul Sabatier-nél, vagy az amerikai modernizmus képviselőinek legfrissebb munkájában, „The Atonement, by Three Chicago Professor Theology”-ban (Az engesztelés három chicagói teológus professzor szerint) kerül kifejtésre, ijesztő fejlődéssel szembesülünk. A racionalizmusnak rendkívül széles spektruma szüremkedett be a mai és a fél évszázaddal korábbi teológiai iskola berkeibe. A jelenkori liberális teológiára két áramlat volt hatással:

Először, a német racionalizmus befolyása, főként a rischtlánus teológia, illetve Wellhausen, Kuenen és az őket követő iskolák kritikai elmélete.

Másodsor, az evolúció elméletének széleskörű elfogadása.

Először fel lehetne vázolni, hogy a modernisták milyen szabadon és könnyelműen bánnak a Szentírás szövegével, másodsor pedig, hogy milyen „forradalmi” hozzáállás jellemzi őket, amikor a bűnt, a bűn okát, annak büntetését és engesztelését tárgyalják. Albrecht Ritschl¹⁶ göttingeni teológus professzor, akinek magnum opus-a, a „Megigazítás és megbékélés” 1870-ben jelent meg, par excellence a legnagyobb hatást gyakorolta a kontinentális teológiára.

Amit Németország gondolt tegnap, azon Amerika és Skócia ma, Anglia pedig holnap fog gondolkodni. Ez a rövid epigramma-szerű mondás sok igazságot tartalmaz. A mód, ahogy a németek kedvük szerint fogadnak vagy utasítanak el bizonyos dolgokat a Szentírásból, és az, ahogy az apostoli tekintéllyel szembe mennek, egyre inkább kezd elterjedni napjaink három uralkodó nemzete – Amerika, Nagy-Britannia és Németország – vezető teológusai között. Ha egy szöveg kényelmetlenséget okoz, a modernizmus vitatja: ha egy szakasz üzenete kemény, pálinak vagy péterinek bélyegezve félreteszik, ahelyett hogy releváns keresztyén üzenetként értelmeznék.

Képzeld el, mi történne, ha a régi idők keresztyénei az egyik szélsőségesen modernista professzor osztálytermébe először lépnének be, aki éppen beszédet intéz egy német, brit és amerikai teológusokból álló testületnek. Megdöbbenének, hallva a legdurvább szociniánus gondolatokat. A professzor által feltett kérdés nem az lenne, hogy Krisztus áldozatának helyettesítő vagy morális nézete helyes, hanem az, hogy Krisztus valóban meghalt-e, és hogy egyáltalán szükség van-e engesztelő halálra. A legnagyobb közönnyel jelentené ki, hogy a bűnnel kapcsolatban Isten nemtetszéséről vagy haragjáról beszélni archaikus elképzelés: hogy a bűn nem vétek, ahogy azt a hagyományos teológia gondolja, így nincs is szükség semmiféle bűnhődésre, megváltásra, hiszen soha nem is volt bűneset. (Az az Isten – mondja az egyik vezető brit modernista –, aki a szegény, keményen dolgozó emberekre úgy tekint, mint hitvány bűnösökre, és akiknek szerencsések kell tartaniuk magukat azért, mert Isten Krisztus érdeméért megbocsát nekik, egyáltalán nem Isten. A teológus hívhatja őt a szeretet Istenének, de valójában szálnalmas és ostoba!) Az evolúció tana kilúgozta a Bibliából az Ádám nevű embert, a biológia pedig azt tanította, hogy a halálnak nincs köze a bűnhöz. Aztán az osztályterembe betévedő valószínűleg fültanúja lenne annak, ahogy a professzor megpróbálja elmagyarázni, hogy ma már senki sem gondolkodik úgy, mint Pál, és hogy a mai ember számára, aki már jól ismeri az evolúciót és

¹⁶ Albrecht Benjamin Ritschl (1822–1889) 1853 és 1864 között Tübingenben, majd haláláig 1889-ig Göttingenben tanított mint teológiai professzor. Az egyik legnagyobb hatású műve a „A megigazításról és megbékélésről szóló keresztyén tanítás” („Die Christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung”). Ritschl e művében arról ír, hogy Istenben nincs harag a bűn miatt, és a Jézus Krisztus által nyert kiengesztelés lényegében véve nem más, mint a mi istenszemléletünk megváltozása.

a bibliatudomány eredményeit, lehetetlen a bűnre olyan adósságként gondolni, amivel az ember Istennek tartozik. Végül is a Biblia Istene csak a tradicionális teológia istene. Egy szóval, hallaná, hogy amit e mostani kor elvár, sőt, megkövetel, az egy újraszerkesztett Szentírás, egy átértelmezett bibliai teológia, és egy, a modern nézethez igazított apostoli tanítás.

De az a teológia, amely Isten ígéjének egyéni ízlés alapján történő szeszélyes kiválogatásával – elfogadásával vagy elutasításával – kezdődik, és amelyik az Újszövetség bűnnel, vétkekkel, haraggal és halállal, illetve büntetéssel kapcsolatos nézetét saját elképzeléseivel helyettesíti, természetéből fakadóan hajlik arra, hogy Megváltónk istenségét és az apostolok ihletett tanítását elutasítsa. A pelagiánus¹⁷ hamartológia¹⁸ mindig szociniánus krisztológiához vezet, a szociniánus krisztológia pedig mindig kéz a kézben jár a racionalista szótériológiával. Ha nincs objektív istenség, bűnről sem beszélhetünk. Ha az ember Isten, akkor nem lehet vétkes. Ha nem volt bűneset, ha az ember felemelkedését látjuk magunk előtt, amikor a történelmet tanulmányozzuk, ahelyett, hogy szembesülnénk azzal, hogy elbukott, akkor természetesen megváltásra sincs szükség. És ha nincs szükség megváltásra, akkor természetesen nem lehet váltságdíj és Megváltó sem, az engesztelés pedig teológiailag és filozófiailag abszurd. Ha nincs speciális teremtés, és az ember pusztán az evolúció terméke, aki valamilyen békából, lóból, vagy valamilyen anthropoidból fejlődött ki, hogyan is lehetne szó engesztelésről? Ha nincs vihar, és senki sem fuldokol, mi a csodának kellene bárkinek vízre bocsájtania a mentőcsónakot? Ha a bűn zsoldja nem a halál, akkor mi az evangélium Krisztus bűnökért és bűnösökért való halálában?

Miután a legnagyobb jóindulattal elolvastuk brit és az amerikai modern teológusok, szellemi újítók munkáit, valóban arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a modernizmus lényegénél fogva az a szofizmus, amiről Pál beszél az 1Kor 1,19–22-ben, a Róm 1,22-ben, a Kol 2,8-ban és az 1Tim 6,20-ban.

4. Az evangelikál-felekezeti nézőpont

Az összes egyház konszenzusos nézete

Ha megvizsgáljuk, hogy a vezető protestáns egyházak hitvallásai hogyan beszélnek a témáról, örömmel konstatálhatjuk, hogy a lényegét illetően egység van közöttük. Minden krédó és felekezeti hitvallás a keresztyénység központi elemként ábrázolja Krisztus halálát: emlékeznünk kell arra, hogy a református egyházak és római egyház egyaránt a három nagy egyetemes hitvallás közös történelmi platformján állnak, és arra is, hogy ezekben a hitvallásokban Krisztus halála elsődleges. Például az Apostoli Hitvallásban a legcsekélyebb utalást sem találunk Krisztus dicsőséges, példamutató emberi életére, csodálatos tetteire vagy szavaira. Mindezeket kihagyja, azért, hogy az egyház hite minden történelmi korszakban elsősorban Krisztus szenvedéseire és halálára fókuszáljon. Ami a különféle doktrinális hitvallási szövegeket illeti, a Church of England hitcikkelyei, a Westminsteri Hitvallás, vagy a methodista és baptista hitvallási formulák (hitformák) mind rámutatnak arra, hogy az engesztelésre hitünk fundamentumaként kell tekinteni. Valószínűleg ezek kifejezőmódját a modern teológusnak nehezebbé esik elfogadni és örömmel ki-magyarázni. Azonban kétségtelen, hogy ezek a szövegek nem ritschliánus értelemben beszélnek engesztelésről, hanem valódi helyettes áldozatként, megváltó halálként, békéltetést szerző halálként, a bűnökért és azok büntetéséért hozott áldozati halálként. Krisztus halála az isteni áldozat halála. Elégtétel az embert vétkéért. Ez engesztelte ki Istent. Eleget tett az Atya igazságának. A modern nézet csak a békéltetés egyik oldalát látja. Nem veszi figyelembe Isten haragját, mint tény, és azt, hogy az 1Jn 2,1 és Róm 3,25 tanítása szerint Krisztus

17 Egy ókori eretnekség mely szerint az ember ártatlanul születik, és nem örökölt bűnre hajlamos természetet. Ennek következménye, hogy az ember magától képes a jó és rossz között dönteni, illetve Istenhez fordulni és üdvözülni. (a ford. megj.)

18 A bűnről szóló tanítás (a ford. megj.)

halálát és annak jelentőségét csakis az engesztelés fogalmával lehet kifejezni. A modern nézet figyelmen kívül hagyja az igazság egyik oldalát, és szembeállítja a két, egymást kiegészítő aspektust. Éppen ez az, amiért nem bízhatunk benne. A felekezeti hitvallások egyszerűen, de magától értetődően tökéletlen nyelvezettel azt az igazságot fogalmazzák meg, ami Isten Szentírásában megtalálható. Tanításuk legszebb összefoglalását talán az anglikán úrvacsorai liturgia szövegében találjuk: „Jézus Krisztus, Isten egyetlen Fia, megváltásunkért elszenvetve a halált a kereszten, az általa felkínált egyszeri áldozat egyetlen felajánlása által, ami tökéletes, hiánytalan, elegendő áldozat, felajánlás és elégtétel az egész világ bűneiért.”

5. A gyakorlat

Halálának ereje

Végül megvizsgáljuk az engesztelés tényleges erejét. Ha végig tekintünk a történelem horizontján, számtalan ember életét látjuk magunk előtt példaként. Pál, Ágoston, Assisi Ferenc, Luther, Latimer – sokmillió bűnös-sel, elcsigázott, megkísértett, csüggedt és vétkétől szenvedő emberrel együtt, akik a bűn súlyával megterhelve, a bűntudat félelmétől űzve, a bűn ereje alatt kínlódva, a bűn fájdalma miatt gyötrődve mind Őbenne vannak, Aki meghalt helyettük.

„Az engesztelés,” – mondta a nagy tudós, Sir David Brewster, „Óh, minden számomra!
Találkozik az indítékaimmal, megelégtíti a lelkiismeretemet és betölti a szívemet.¹⁹”

Vagy vegyük a dicsőreteinket. Ne akarjunk jobb teológiát és jobb vallást, mint amit ezek a himnuszok nyújtanak, mondta az egyik nagy teológus²⁰, amelyek oly szépen tükrözik a diadal hangját és a lélek bizalmát, háláját és hűségét, mint például a következők:

„*Aki értem megnyíltál, Rejts el, ó örök köszál!*” (Református énekeskönyv, 458.ének)

„*Rád tekint már hitem, Megváltóm, Istenem, A Golgotán.*” (Református énekeskönyv, 466.ének)

„*A keresztet, ha nézem én, Hol meghalt Ő, a nagy király.*”

Vagy vegyük a prédikátor erejét. Ez az erő olyan valóságon alapszik, ami legalább annyira valódi, mint az élet maga – azon, amit Isten Fia értünk tett. Az egyik legnagyobb 19. századi igehirdető mondta: „Ha visszatekintek az igehirdetések változatos módjára, azt kell mondanom, hogy az egyedüli prédikáció, ami jót tett a lelkeknek, az, ami a Megváltómról szól, aki a keresztfán saját testében hordozta el minden bűnömöt. Az egyetlen igehirdetés, amely által Isten lehetővé tette számomra, hogy másokkal jót cselekedjem, az, amelyben felmutatom az Üdvözítőmet: Nem nagyszerű példaként, hanem úgy, mint Isten Bárányát, aki elveszi a világ bűneit!” És Krisztus munkája nem ért véget kereszthalálával. Mint feltámadt és mennybement Úr, folytatja azt. A megfeszített még mindig magához vonja a lelkeket. Még mindig az ő vére gyógyítja a megsebzett lelkiismeretet. Nem olyan Krisztust hirdetünk, aki élt és meghalt: azt a Krisztust hirdetjük, aki meghalt és most él. Ez nem pusztán az inkarnáció kiterjesztése: ez a keresztre feszítés folyamatos megőrzése, ami a keresztyénség ütőere.

Azonban az ortodoxiát nem lehet elválasztani az ortopraxistól. Alexander MacLaren (= Manchester of Maclaren) egyik kiváló kötetében elmeséli, hogy hallott egyszer egy rendkívül jellemtelen emberről,

¹⁹ Lásd Drummond „Ideal Life” című művében, 187.o.

²⁰ Hodge, Rendszeres Teológia II: 591. o.

aki azonban az engesztelésről helyesen gondolkodott. De ugyan mi értelme az engesztelésnek, ha nem változtat meg minket? Mindenki számára egyértelműnek kell lennie, aki olvassa az Újszövetséget és megéri az apostoli tanítás lényegét, hogy az engesztelés teoretikus elfogadása önmagában semmit sem ér, hacsak nem párosul Jézus Krisztus tanításának életváltató és természetünket átalakító hatásával. Az engesztelés nem pusztán formula, amit elég egyetértően elhadarni. Megvalósulásra váró életelv. Ebben egyetértünk Goldwin Smith-el. Hiszen egyértelmű, hogy akinek az életében az engesztelés valósággá válik, ott felfakad az Isten és az embertársak iránti szeretet, ott megjelenik a bűn gyűlölete és a bűntől való irtózás. Egyértelmű az is, hogy mindez nem csak a legnagyobb ösztönzést nyújtja az önfeláldozásra, hanem az igaz életben való járás dinamikáját is biztosítja majd.

Az, aki rátekint Isten Bárányára, békére lel a kereszten kifolyt vérében, örömteli megkönnyebbülést él át és mély meglepődöttséget tapasztal. Mindezek a megújult élet gyümölcsei.

Az a keresztyénség, amely pusztán csak erkölcsi rendszer, még ha a vallások közül a legkiemelkedőbb is, valójában nem érdemes arra, hogy megtartsák. A Krisztus istenségét, az engesztelést és az ihletett Szentírást nélkülöző keresztyénség soha nem lesz képes arra, hogy hatással legyen másokra. Egy élettelen, felvizezett, erőtlenné vált evangélium nem fog nagyívú, magasztos célokat kitűzni, és nem fog nagyszerű erőfeszítésekre sem sarkallni. Az ilyen keresztyénség nem követelt mártírokat, és soha nem is fog. Soha nem inspirált senkit reformációra, és soha nem is fog. Egyértelmű, hogy napjaink vallásosságának két nagy nyomorúsága – a hiányzó bűnismeret és istenismeret, – ennek a nagyon elterjedt, felvizezett szocinianizmusnak a következménye. Krisztus egyetlen szolgájának sincs joga ahhoz, hogy Krisztus keresztségének éleit lekerekítse. Ugyanakkor a haldokló keresztyénség karjaiba zárt, pusztán ortodoxia az egyik legnagyobb átok. Az az egyház, amely csak a múlt nagy hagyományának őrzője, és nem a vibráló szellemi élet megtestesítője, az a keresztyén, aki csak külsőleg ragaszkodik a történelmi hitvallásokhoz, de nem példázza életével az élő Isten életét, teljes mértékben haszontalan. A halott egyház soha nem képviselheti az élő Istent, a szellemileg halott egyháztag soha nem képviselheti az élő egyházat, hiszen minden vallási, politikai, vagy oktatási rendszer végső próbája az – ahogy Amid mondja –, hogy milyen emberré formál.